

ایریمی بیر آذر نهضتی نین یارانماسی

21 آذر نهضتیندن 30 ایل کئچدی، بو نهضت ایکنجی دونیا ماچارویه سیندن عموماً ایران آزادلیق حرکاتی خصوصاً میلی آزادلیق حرکاتی نین ذیروه سیدیر. بو حرکت علئیهینه ایستر داخل و ایستر خاریجه تجزییه طلب آدلاندیریب و بیگانه لر الیه یارانمیش بیر حرکت گؤستره لرده، 21 آذر نهضتی مشروطه دن 1324 – نجو ایله قدر ایران آزادلیق حرکاتینین تامامیله، طبیعی و لازیمی بیر نتیجه سی ایدی، بونا گؤرمده هنج بیر خاریجی ال واسطه سیله یارانمیشدی، بو حرکت او دؤردن ایجتیماعی حادثه لرین قوجاغیندا تدریجه و طبیعی حالدا و خلق حرکاتینین ایستگی و ایراده سی ایله یارانندی. بو مساله لری ایشیقلا ندیرماق اوچون 21 آذر نهضتینین موختلیف جهتلرینه دیقت ائتمک لازیمدیر.

1289 – نجو ایل اتابک پارکی جنایتی ایله ایرتیجاج غلبه چالمیش دموکراتیک مشروطه اینقیلابینی بوغود و اونون قهرمانلارینی تدریجه موختلیف یئرلرده آرادان آپاردی. لاکین آزادلیق فیکری و آزادیخاھلار آرادان گئتمه دی. بونلار یئنی شرایط و فرصت آختاریردیلار تا قانون اساسی و مشروطه نی یئنی دن دیرچلدیب دموکراتیک اینقیلابی تاماملا سینلار. 1299 نجو ایله بو فرصت یارانندی چونکو تزار روسیه ایرانین سیاست صحنه سیندن چیخمیشدی. اساسن مشروطه اینقیلابی ایشتیراکچیلارینین رهبرلیگی آلتیندا تیریزده خیابانی قییامی، گیلاندا جنگل نهضتی، خوراساندا ایسه کولنل محمودتی خان قییامی باش وئردی. بو حرکتلرده ایرتیجاج طرفیندن یاتیریلدی، لاکین گئنه ده نه موترقی فیکرلر بولدوغو و نه ده تمام آزادیخاھلار محو اولدو. رضاشاه ناقیص قانون اساسی یه ال آپاریب اونو روحسوز بیر کالبده چؤیردی آزادیخاھلار گؤرونمه میش دیوان توتدو و بیر سیراسینی زینداندا اولدوردو. ایرانین آزادیخاھ قوه لری رضاشاهین سیماسیندا مشروطه جیلدینه گیرمیش بیر دیکتاتورون نجه انگلیس لر طرفیندن یارانیب ایران خلقلرینه تحمیل اندیلمه سینی بوتون وارلیقلار یله لمس ائتدیلر. ایکیجی دونیا ماچارویه سی باشلانندی و شهریور حادثه سینده ایرانی دا احاطه ائتدی. انگلیس لر رضاشاهی کتیردیکلری کیمی آپاردیلار. ایرتیجاج ضعیفله دی لاکین ایرتیجاج دستگاهی ال دیلمه میش قالدی. آزادیخاھلار زیندانلاردان چیخدیلار. سورگوندن قاییتدیلر. ایران آزادلیق حرکاتینین باشقا مرحله سی باشلانندی. بو حرکتین باشیندا یئنه ده مشروطه اینقیلابی و 1299 نجو ایل حرکتلرینین ایشتیراکچیلاری دایانیردیلار. ایجتیماعی حرکت گولجندی و حیزبلر فعالیتته باشلادیلار خلق حرکاتی ایله برابر یوواسی ساغلام قالمیش ایرتیجاج دا فعالیتدن ال گؤتورمه ییب چوخ آشکار شکلده موترقی قوه لرخیطابن دئییردی :

«قوی موتقیق قوه لرینی آپار سینلار، اوندان بیز سیزه آزادلیق و دموکراتیانین نه اولدوغونو گؤستره ریک» پیشه وری 1324 آذربایجان روزنامه سی 30 شهریور.

آزادیخاھلار ایرانین فاشیزیم علئیهینه غلبه ده اوینادیغی رولا بئل باغلابیر و دیکتاتورلوغون تازادان احیاسینا آز گومان ائدیردیلر.

لاکین فاشیزیم ازلیب و موتقیق لرین ایرانی ترک ائتمه سی یاخینلاشدیقدا کیریمیش ایرتیجاج آزادیخاھ قوه لره قارشو جیدی هوجوما باشلادی.

مرحوم پیشه وری 1324 نجو ایل شهریورین 29 ندا بو حقده یازیردی : «تهران سریع قدملرله ایرتیجاج طرفه گئتمگه دیر باشیمیزا یونان خلقینین باشینا گلن اوونو کتیرمک فیکرینده دیرلر. مجلس و دولت و مطبوعات ساتیلیمیش خاین آداملارین الینه دوشموشدور. بونلار

ویریب بیغیب، اؤز سییاستلرینی یئریتمک ایسته بیرلر. آزادلیق، دموکراسی نامینه چالیشدیقدان اولان قووه لر جوربه جور بهانه لر ایله بوغولوب تارومار اندیلمکده دیر. رضاخاندان داها قبا، داها خشین بیر جلا و وجودا گنیرمک نقشه سی جیدی صورتده مؤوقع اجرایه قویولموشدو». پیشه وری آذربایجان روزنامه سینده یازیردی «ماحارییه خاتیمه تاپار-تایماز اولکه میزده ایرتیجای عونصورلر باش قالدیریب ایگیری می ایلیک ایستیبداد و دیکتاتورلوق اصولونو دوباره دیریلتمگه باشلامیشلار... بیز بیلیمیریک آتلانتیک منشوری نه اولدو، پوتسدام کونفرانسینین رایلری نییه ایرانا شامل اولایلمه دی؟!»

اوندان علاوه منشور آتلانتیک بوتون دونیا میلترینه اوز مقدار تینی تعیین ائتمک حقیقی وئرمیشدیر. بیز آذربایجانلیلار دا بو حقدن ایستیفاده اندیب ایران داخلینده اوز سرنوشتیمیزی تعیین اندیب و وئردیگیمیز بویوک قوربانلار باهاسینا الهه ایدیلن قانون اساسینی دیریتیمک ایستیه بیریک.» (پیشه وری سنجیلیمیش اثرلری صحیفه 231). ایکنجی دونیا ماحارییه سیندن تازا منیدانا آتیلیمیش آمریکا ایمپریالیزمی ده ایرانین سییاست منیدانیندا آت چاپماغا باشلادی. بو مساله آزادیخاهلاری بتر نیگران اندیردی. چونکو اونلار بیلیردیلرکی، آمریکا طرفینده ده حیمایه اولان تازا دیکتاتورلوق داها خشین و داها گوبود اولاجاق دیر. ایرتیجای قباغینی آلماق اوچون آزادیخاه قووه لر ایکنجی دونیا ماحارییه سی نتیجه سینده یارانمیش نسبتن موساعید فرصتی الدن وئره بیلمز دیلر. کئچمیش اینقیلابی سابقه لری و اینقیلابی زمینه جهندن ایرتیجای ایله موقابله آذربایجاندا سواپی ایرانین آیری یئرینده مومکون دئییلدی. دئمک بئله بیر موقابله ایران آزادلیق حرکتینین مشروطیتندن 1324- نجی ایله دک اینکیشافینین طبیعی محصولوایدی. بو زمان اینقیلابی قووه لر ال ال اوسته قویوب باخا بیلمز دیلر و بو ایشی محض آذربایجاندا باشلامالیدیلر.

بو حقیقتی مرحوم پیشه وری 1324 - نجو ایل شهر یورین 24 - نده تبریزین شیروخورشید سالونونداکی نیطقینده آچیق گؤرمک اولار او دئیردی: «وضعیت ائله آغیر بیر حال آلدی کی، آرتیق تهراندا اوتوروب مقاله یازمادان نیطق ائتمکدن بیر نتیجه اولایلمیه جگینی یقین ائدیم. ناچار بیر ایل بوندان اول تبریزده اوزون- اوزادی بحث ائندیگیمیز مساله اطرافیندا دوشونمگه باشلادیم.

بو چوخ ساده تدبیر ایدی، منیم تبریز مسلکداشلاریمدان دئدیلر: آذربایجاندا باشلامالی بورانی ایصلاح ائتمه لی، آذربایجان خلقینین اوز گوجو ایله بوردا میلی حوکومت ووجودا گنیرمه لی بیک. تهران ایرتیجایین باشی، ایستیبدادین مرکزی دیر. بیرینجی نؤوبه ده اوردان گوز یوموب مستقیم بوردا ایش گؤرمه لی بیک. بو فیکرین حقیقتی او وقت نظریمه داها آشکار بیر صورتده جلوه ائندی کی، دولتین مسؤل مامورلاری ایله آذربایجان خلقینین تظلم و دادخاللیق تلگرافلاری حقیقده موداکیره ائدیم. مثلن بیات دئدی: من رادیو واسطه سیله موراجیعت ائتمیشم. آرتیق خلق عریضه و تلگراف واسطه سیله اوزونه زحمت وئرمه مه لیدیر. باشقالاری داها آجی، داها شدید جواب وئردیلر.

صدر دئدی: بیر تلگراف اولماسین مین تلگراف اولسون، من بو کیمی بوش سؤزلره جواب وئرمه یه جه یم. بو سؤزلرین آیری جوابی اولایلمز دی، گرک خلقه موراجیعت ائتمک. خلقین یومروغونون گوجو ایله آزادلیغی تامین ائتمک. بو شوعارلا من تبریز آزادیخاهلارینین تکلیفی اوزره تهراندا آذربایجانا حرکت ائدیم.» (پیشه وری 21 آذر کیتابی صحیفه 18).

بئله بیر شرایطده 1324- نجو ایلین اوللریندن بیر سیرا آزادیخاهلار ایرانین موختلیف یئرلریندن تبریزه گلیب شهر یورین 12- سینده آذربایجان دموکرات فیرقه سینی تشکیل ائدیلر. بو فیرقه نین موسیسلری و قباقجیل لارینین چوخو مشروطه اینقیلابی، خیابانی قیامی، جنگل نهضتی و 53 نفرین ایشتیراکچیلاری ایدیلر. بو شخصلردن آشاغیداکیلاری نمونه گؤستریمک اولار. حاجی عظیم خان (ستارخانین قارداشی)، نظام الدوله رفیعی (فیرقه نین موسیسلریندن و مشروطه اینقیلابی زمانی آذربایجان انجومنی نین عضو). مستشار الدوله (مشروطه دؤورو آذربایجان انجومنی نین عضو). میرجعفر پیشه وری (جنگل حرکتینین فعال رهبرلریندن)، میرزه نوراله خانیکانی (مشروطه اینقیلابینین ان مشهور قهرمان مواهید رهبرلریندن). مرندلی برهانی (خیابانی قیامی ایشتیراکچیلاریندن)، علی فطرت شاعیر (مشروطه

آزادخواه‌لاریندان). علی قهرمانی (ستارخان آنلیارینین ریسی و خیابانی قیامی اینقیلابجیسی). تقی شاهین (53 نفر دن)، طسوجلو جمالی (مشروطه و خیابانی اینقیلابجیلاریندن). میرکاظم (مشروطه اینقیلابی مواهیدلریندن). جعفر ادیب و میر عبدالحسین فاتقی (مشروطه و خیابانی قیامی معاریفجیلریندن) و ... بو شخصیتلر دن آذربایجانین بوتون شهرلری و قصبه و کندلریندن و اریدی و فیرقه‌نین اؤن سیرالاریندا گنڈیردیله.

آزادلیغین، مشروطه‌نین و بوتون ایرانین یولوندا گنٹمیش قیرخ ایلیک (1945-1905) دؤیوشلر و مباریزه لرین ایشتیراکچیلارینین ایله یارانان فیرقه نه آلا یارانا بیلردی؟ بئله بیر فیرقه آزادخواه قوه لر طرفیندن قانون اساسینی دیرلتمک، آزادلیق دموکراسی و میلی حقوقلاری تامین ائتمک و دیکتاتورلوغون قاباغینی آماق اوچون یارانا بیلردی.

آذربایجان دموکرات فیرقه سی بو ایش اوچون ده یارانمیشدی. بونو قئید ائتمک لازیمدیرکی، دونیانین هئچ بیر یئریندن و هئچ بیر زمان ائله اینقیلابی حرکت باش وئرمه میش و باشدا وئره بیلمزکی، خارجی ذی‌نفع قوه لر اؤز خئیرلرینه اوندان ایستیفاده ائتمگه جان آتماسینلار. بئله خارجی جهدلر بیر حرکتین خلقی‌لیگی و اونون خلق طرفیندن یارانماسینی خدشه دار انده بیلمز. آذربایجان دموکرات فیرقه‌سینین یارانماسی و 21 آذر نهضتی‌ده بو قانوندان موستثنا دئیله.

21 آذر نهضتی نئجه یارانندی؟

ایرانین یوخاریدا گؤستریدیگیمیز ایجتیماعی-سیاسی وضعیتی نظره آلاق 1324 – جو ایل شهریور آیینین 12 سینده فیرقه نین 12 ماده دن عبارت اولان موراجیعت نامه سی نشر اولوندو. بئله لیکده آذربایجان دموکرات فیرقه سی تشکیل اولوب ایشه باشلادی. بو موراجیعت‌نامه فیرقه نین آذربایجان بارده ایقتیصادی، ایجتیماعی، فرهنگی و میلی احتیاجلاری اساسیندا شو عارلار ایره لی سوروردو. موراجیعت‌نامه نی 48 نفر ایضاء ائتمیشدیکی، بیر پاراسی سونرالار دالی چکیلدیلر. بیر آی کئچمه دن آذربایجان کارگر ایتیحادییه سی و حیزب توده ایرانین آذربایجان و زنجان تشکیلاتی دا فیرقه یه مولحق اولدولار، بئله لیکده آز بیر مودت عرضینده فیرقه آذربایجانین ان قودرتلی و نوفذلو ایجتیماعی تشکیلاتینا چئوریلدی. بو موراجیعت‌نامه و یا فیرقه‌نین اساسی هدفلرین مرحوم پیشه ورینین 1325 – نجی ایل اوردیبیشت آیینین 24 نده آذربایجان شخصیتلری کونفراسیندا بئله خولاصه ائتمیشدی: «ایران داخلینده ایرانین ایستقلال و تمامیت ارضی‌سینی موراعات ائتمک شرطیله اؤز داخلی ایشلریمیزی اؤز الیمیزه آماق و اؤز ائومیزی اؤز ایراده‌میز ایله ایداره ائتمک، اؤز آنا دیلیمیزده میلی فرهنگیمیزی موترقی و معاصر حالا سالماق» (پیشه وری 21 آذر کیتابی صحیفه 30)

فیرقه، آذربایجانین آذربایجانلی ایله ایداره اولما ایشینین، قانون اساسینین بیر ستونی اولان ایالتی و ولایتی انجومن‌لری واسطه سیله حیاتا کئچیرمک ایسته‌ییردی. بونا گؤره تهراندان بو انجومن لری تشکیل ائتمک طلبینی ایره لی سوردو، لاکین صدرا لاشراف کابینه سی بو تکلیفی مهر آییندا رد ائتدی و آذربایجاندا جیدی ترورال آتدی. بئله لیکله بیر داها معلوم اولدوکی، تهران آذربایجانین قانونی حقینی دینج یولیه وئرمیه جکدیر. فیرقه یارانمیش ایمکانی الدن وئره بیلمزدی بونا گؤره ده موستقیل حرکت ائتمه لی‌دیر. «خلقیمیز سییاستده سردار میلی‌نین تهرانا گلمه دن قاباق تعقیب ائندگی یول ایله گنٹمه لی، اونا تقلید ائتمه لی‌ایدی». (پیشه وری 21 آذر کیتابی)

بئله اولدوقدا فیرقه ایالتی انجومن ایله کفایت‌انلیب قالا بیلمزدی. خلقین آرزولارینی حیاتا کئچیرن تشکیلات لازیم‌ایدی بو ایش اوچون خلق کونفرانسلاری یارانندی. خلقه موراجیعت اولدو.

خلق کونفرانسلا ریندا اون مینلرجه ایضا یا مالیک اولان قرارلا تهرانا موننتظیر اولمادان میلی آزادلیغی تامین ائدن موختاریت و میلی حؤکومت تشکیلاتی طلب ائدن تصمیم نامه لر، سئل کیمی آخیب تبریزه گلدی. فیرقه میز ایسه خلقیمیزین روحوندان قویان بو بویوک نفسه لاقنید قالا بیلیمز و خلقی اؤز حالینا قویا بیلیمزدی. اونا گؤره چوخ سریع بیر صورتده خلق کونفرانسلا رین آرزولارینی عملی ائتمک و خلقین سسی نین تمرکز و ئرمک اوچون آبان آیینین ایگیرمی دوقوزوندا، اؤزونو موسیسلر مجلسی آدلاندیران، خلق بیغینجاغی یاراتدی.» (پیشه وری 21 آذر کیتابی)

240 نفر حدودوندا نوماینده سی اولان و تبریزین شیر خورشید سالونوندا کئچیریلن بو بیغینجاغ میلی حؤکومتین اساسینی قویدو و فوریتله میلی مجلسین چاغیریلما سی قرارینی قبول ائتدی. آذر آیینین بیرینجی یاریسیندا مجلسین انتخاباتی کئچیریلدی. بو زمانلار تهران حؤکومتی "بیاتی" تبریزه گؤنردی "بیات" ایالتی انجومنینی، گلهجک مجلسین تصویب ائده جگی صورتده قبول ائتدی و بو ایش وخت قازانمادان اؤتورایدی. فیرقه اؤز ایشینه دوام ائتدی. 21 آذر گونو میلی مجلس آچیلدی و میلی حؤکومت قورولدو. رسمی دؤولت تشکیلاتی یاراتماق ایشی ایله مشغول اولماقلا برابر فیرقه اؤز اساسینی محکم لندیرمک ایشیندن غافل دئییلدی. بئله کی، مهر آیینین دوقوزوندا فیرقه نین بیرینجی کونگره سی تشکیل اولوب فیرقه نین خط- حرکتینی و مرانامه سینی تصدیق ائتدی. 1324- جو ایل آذرین ایگیرمی بیر ی خلقیمیزین تاریخینده ان هیجانلی گونلردن بیر ی ایدی. بو گونه شاهید اولانلار بیلیرلرکی، بو گون بیر طرفدن ساعتین بیناسیندا میلی محل آچیلیر و او بیر ی طرفدن ایسه فدایی قوه لر ی طرفیندن موحاصیره اولونموش تبریز ارتشی نین فرماندهی سرتیب "درخشانی" ایله موداکیره دوام ائدیردی، تا اوردو قارداش قانی تۆکولمه دن تسلیم اولسون.

فدایی قوه لر نئجه یار انمیشدی؟

دئمک فیرقه دؤولت تشکیلاتی یاراتماغا چالیشماقلا برابر بیلیردیکی، تهران اردوسی تبریزده اولدوغو حالدا میلی حؤکومت ایش باشینا گله بیلیمز بونا گؤره یارانان میلی حؤکومتین سیلاحلی آرخاسی حقیقده ده دوشونور و فعالیت ائدیردی. بورادان اوخوجولارا بئله بیر سؤال مئیدانا گله بیلر. بو فدایی لر کیملر ایدیلر؟ فدایی تشکیلاتی نئجه یار اندی؟

1320 - نجو ایل شهر یور آییندا رضاشاه قاچیب ایران اوردوسو داغیلاندا آذربایجان کندلرینین ایینه چوخلو سیلاح دوشدو و اربابلارلا کندلیلر آراسیندا توقوشمالار باشلاندى. بو توقوشمالار زمان کئچدی کجه شیدت لنیردی و کندلیلر یابین اوللرینده حیزب توده ایرانین آذربایجان ایالتی کومیته سینین تشبو ثو ایله آذربایجان اوستاندارینین کفیلی آقای نیکخو کندلیلرین و ئرمه لی اولدوغو بهرهبی مالیکانه باره ده بخشنامه صادر ائله دی. بو بخشنامه حیزب توده ایرانین ایالتی کومیته سی طرفیندن تکثیر اولونوب بوتون کندلره گؤنر یلدی. بو ایش اربابلا کندلی آراسینداکی توقوشمانی داها شیدت لندیردی. بونون نتیجه سینده فیرقه نین یار انما سی عرفه سینده آذربایجانین بوتون زیندانلاری کندلیلرله دولو ایدی. کندلیلرین حیزب توده یه شکایتی او یئره چاتمیشدیکی، 1324- نجو ایلین یابیندا حیزب توده نین مرکزی کومیته سی اصفاهانلی وکیل دادگستری "مرتضی راوندی" نی تبریزه گؤنر میشدی. تا زیندان اولموش کندلیلردن محکمه لرده مودافیععه ائله سین. بو زمانلار تهران حؤکومتینین کندلیلر علئیهینه فیشاری آرتدیقا اونلارین ناراضی لیقلا رینی داها آرتیردی. فیرقه یارانان زمان آذربایجان کندلیسی بو وضعیتده ایدی. فدایی لر همین ناراضی کندلیلر ایدی، و فدایی تشکیلاتی دا بونلارین طرفیندن یار انمیشدی. آذربایجان دموکرات فیرقه سینین رولو ایسه بو ناراضی کندلیلری اؤز عوضولری واسطه سیله موننظم حالا سالماق و مو عین هدفه دوغرو یؤنلتمکدن عیبارت ایدی. مرحوم پیشه وری فدایی دسته لری و اونون تشکیلی باره سینده دئمیشدیر. «بو فدایی دسته لرینین باره سینده مونتاسیفانه بو وقته دک چوخ انشیدیلیمشدیر. فدایی تشکیلاتی چوخ طبیعی بیر صورتده خلق حرکاتیندا دوغومشودور، کندلردن انتقام آماق قصدیله مئیدانا چیخان بو جریاندا فیرقه تشکیلاتلارینین گؤستر دیکلری و فداکار لیغی اینکار ائتمگه لوزوم یوخدور. دوغرو دور کندلی، ژاندارم طولموندن جانا

دویوب اونون شرینی دفع ائتمک اوچون سیلاح الدهه مباریزه یه قیام ائتمیشدی، لاکین اونو تشکیل ائدن اونون باشیندا دوران، اونو دوزگون هدفه سووق ائدن فیرقه میزین یئرلی تشکیلاتلارینین ترتیب ائدیگی قهرمانلار اولموشدو. آجی تنقیدلر و شدید تعرضلر باخمایاراق کمال خونسردلیکله خلقی تشکیل ائدیپ فدایی دسته لرینین فیرقه نین اینانیمیش آداملارین رهبرلیگی آلتینا چکمگه چالیشیردی. نهایت حرکت خلق ایچره سیندن باشلایب بوتون اولکه نی بورویوب تهران ارتجاعین قوشون قلعه لرینی اوزوک قاشی کیمی محاصره یه آلیب میلی قودرتیمیزین قاباغیندا دیز چؤمگه مجبور ائتدی.» (پیشه وری 21 آذر کیتابی)

فدایی تشکیلاتی آذربایجانین بویوک یئرلرینده یارانمیش بویوک بیر موسلح تشکیلات ایدی. بو تشکیلات اوزوده ایرتیجاعین هوجوما کئچدیگی و بیداد ائدیگی بیر زاماندا یارانمیشدی. خلقیمیز و 21 آذر نهضتی نین بویوک ایفتیخارلاریندان دیرکی، بئله بیر شرایطه فدایی تشکیلاتی نین یارانماسی جریانیندا بیر نفرده اولسون خیانت ائتمه میشدیر. مرحوم پیشه وری 1325 - نجو ایل مهرین 25 نده دنیوردی : «بو گون افتخار ائدیپریکی، آغیر بیر شرایطه او وقتکی، آذربایجاندا ایرتیجاع تام قودرتله حؤکمرانلیق ائدیردی، بیز آذربایجاندا بیر موسلح فدایی تشکیلاتی و وجوده گئیردیک کی، اونون افرادیندان بیر نفرده اولسون خیانت ائتمه دی. (پیشه وری 21 آذر کیتابی)

بلی فدایی قوه سی و اونلارین قهرمانلیق حرکتی، تهران و اونون ژاندارمالاری و دولت مامورلارینین آذربایجانا گؤستردیگی ایقتیصادی و میلی ظلمونه قارشسی، قانونا او یغون عکس العمل ایدی. نجه کی محمدعلیشاهین ظلمو بو فدایی لرین آتالارینی توفنگ گؤتوروب مواهید دسته لری یاراتماغا مجبور ائتمیشدی.

21 نهضتی بوتون ایران آزادلیغینین باشلانقجی ایدی

سلطنت رژیم بیریجی اولراق، 21 آذر نهضتینی تجزییه طلب آدلاندیریب و چوخلاری بو نغمه نی تکرار ائتمکده دیرلر.

21 آذر نهضتی آذربایجانلی ایراندان آیرماق ایسته ییردی؟ فیرقه زمانین بوتون سندلری و مرحوم پیشه وری نین بوتون مقاله لری و سخنرانلیقلارینی نظردن کئچیردیکده چوخ چتین ائله مدرک و مقاله یه راست گلمک اولارکی، اورادا فیرقه نین بوتون ایستکلرینین ایران چارچوبه سی داخیلینده اولدوغو قئید اولونمامیشدیر. 1324 - نجو ایل فیرقه نین بیریجی رسمی سندی اولان 12 شهریور موراجیعتنامه سینین بیریجی ماده سی همین بو مساله ایدی. بو بارده سندلر او قدر دیرکی، گؤسترمک و یایازماقلا باشا گلمز. اگر اوخوجولار خصوصیله جوان نسل بو بارده حقیقتی بیلیمک ایسترسه، مرحوم پیشه وری نین سئچیلیمیش اثرلری و 21 آذر کیتابی هابئله 12 شهریور کتابینی الدهه ائدیپ و اوخوسونلار.

بونونلا برابر قئید ائتمگی لازیم حساب ائدیپریکی، اوز فعالیتینین بیریجی مرحله سینده، آذربایجان دموکرات قوه سی چالیشیردی. بوتون ایرانی آزاد ائتمک اوچون آذربایجاندا بیر دایاق و مرکز یاراتسین. 1324 - نجو ایل شهریورین 21 ینده مرحوم پیشه وری یازیردی : «تاریخ بیزیم عؤده میزده بویوک بیر وظیفه قویموشدور. بیز آذربایجاندا سارسیلماز بیر آزادلیق قلعه سی و وجوده گئیرمه لیک».

بو ایشه موفق اولاندان سونرا فیرقه اوز فعالیتینین ایکینجی مرحله سینده باشلامیشدیر، او دا بوتون ایرانی آزاد ائتمک مساله سی ایدی.

دئمک فیرقه نین ایلک گوندن هدفی بوتون ایرانی اسارت و دیکتاتورلوقدان آزاد ائتمک ایدی. مرحوم پیشه وری 1324 - نجو ایل مهر آیینین سکیزینده یازیردی : «بیز مقاله لریمیزین بیرینده یازمیشدیک اگر تهران اوزونو ازتجاعین آغوشینا آتارسا بیز اوز آزادلیغیمیزی مستقل

بیر صورتده تامین ائدهجهبیک، او ایشیمیزین باشلانغیجی ایدی. ایندی فیرقه میزین قدرتی آرتیشدیرکی، بیر قدم ایره لی قویوب دئییریک اگر تهران توتوغو یولدان قاییتماق ایسته مزسه، بیز اونو قهر و غضبله او یولدان قایتارمالی بیق». (پیشه وری سنجلمیش اثرلری صحیفه 224).

21 آذر نهضتی و باشقا ایران میلترلی

21 آذر نهضتینده ان اساسی مساله لردن بیرده میلی حقوق مسالهسی ایدی، لاکین او بو میلی حقوقو تکجه آذربایجانلیلار و ایران تورکلری اوچون دئییل بوتون ایران خلقلری اوچون ایسته بیری. یعنی فیرقه ایراندا آزادلیق و دموکراسینین برقرار اولماسین بیر طرفدن، آزادلیق قوولمورین کومگی و اکینجی طرفدن ایسه محروم میلترین آذربایجان کیمی اوز میلی حقوقلارینا چاتماسی یولوايله باشا دوشور. چونکو فیرقه و اونون رهبرلری میلی ظولمون آجیسینی دادمیش و چوخ میلتنلی ایراندا میلی قوه نین نئجه بویوک قودرت اولدوغونو یاخشی بیلیردیلر. اولار یاخشی باشا دوشورلرکی، اگر محروم ایران میلترلی آذربایجان کیمی اوز میلی حقوقلارینی آماق اوچون بیرلیکده آیاغا قالدیلار ایران ایرتیجای موطلق بیخیلاجاق دیر. فیرقه نین کورد خلقیله همکارلیغی و قارداشلیغی بو حقیقتی عملی شکیلده ثبوت اندیر. فیرقه نین بو سییاستی تکجه کورد میلتنه عاید دئییلدی، بوتون محروم ایران میلترلی نظرده توتولوردو. لاکین تاسوفلرله قنید انتمک لازیم دیرکی، او زمانلار باشقا محروم ایران میلترینده میلی شعور هله لازیمی سوییه ده دئییلدی. بونا گوره ده مرحوم پیشه وری بو مسالهیه اورتولو توخوناراق 1324-نجو ایل آذرین سکیزینده یازیردی: «بیز هنج بیر قوم و هنج بیر میلت و هنج بیر خلقه دوشمن دئییلیمک، اوزوموزه روا گوردوگوموز یاشاماق و ترقی انتمک وسیله لرینی اوزگه لر اوچون ده روا گوروب بو گونه دک کیمسه نین ترقی و تعالیسینه موخالیفت انتمه میشیک. حتی تهران ایرتیجای حوکومتینین آزادلیغیمیز علئیهینه ایشلمکده اولدوغو خانانانه تدبیرلری ده فارس میلتنین حسابینا یازماق ایسته میریک. بیز اسارت و ایستیداد اصولونون مزه سینی آنلادیغیمیزا گوره اسیر میلترله اورگیمیز یانین اونلارین اسارت و استعمار بویوندوروغو آلتیندان خیلاص اولماقلارین صمیم قلبدن آرزو ائدیغیمیز حالدا زولف یاره توخونماق قورخوسونان، اونلارین آزادلیق حرکتی حقیقده بیر(.....) اونلاری دموکراتیک فیرقه سینه باغلایان آنجاق فیرقه میزین منیدانا آندیغی میلی شوعارلاردی.» (پیشه وری 21 کیتابی)

مرحوم پیشه وری بیلیرکی، آذربایجان خلقی، تاریخی بویو همیشه ایران ایستیقلالی و تمامیت ارضی سینی اوز قانیله حفظ ائتمیشدیر. اگر لازیم گلسه یئنه ده بو موقدس وظیفه نی شرفله یئرینه یئیره جکدیر. لاکین هنج وقت اوز میلتنی و دوغما دلی و میلی خصوصیتلریندن صرف نظر ائتمیه جکدیر. ایران، بوتون ایران میلترلی کیمی آذربایجانلیلار و تمام ایران تورکلرینین ده قدیمدن وطنی اولموشدور. باشقا ایران میلترلی کیمی آذربایجانلیلار و بوتون ایران تورکلری بوندان سونرا کچمیش کیمی حقوقسوز یوخ، آزاد، برابر حقوقلو بیر میلت کیمی میلی وارلیق، دیل و ادبیات و میلی خصوصیتلرینی توسعه وئرمله آزاد شکیلده ایراندا یاشایاجاقلار.

بوتون محروم ایران میلترلی ال-اله وئریم بو آرزولارینی تخته چیخاراجاقلار. دیل مساله سی همیشه آذربایجان روشنفکرلرینی دوشوندورموشدو. آذربایجان دموکرات فیرقه سینین بیرنجی کونگره سینده کونگرمنین رسمی نوماینده سی آقای مکرملله مؤحکم منطقله دنمیشدیر: «موجلارین گوج ایله اوز دیلرینی آذربایجانلیلارا تحمیل ائدیکلرینی ادیعا ائدنلر چوخ نادان آدمالردیر موجلار یوز ایلدن آرتیق آذربایجاندا حوکومت انده بیلهدیکلری حالدا اوز دیلرینی بیزه تحمیل ائتمیشلر. عجا آلتی یوز ایلدن زیاده حوکومت اندن فارسلا نه اوچون بو دلی دیشدیرمگه موفق اولمامیشلار؟ (پیشه وری سنجلمیش اثرلری صحیفه 296).

گؤستردیگیمیز 21 آذر نهضتی نین سون هدفی بوتون ایراندا آزادلیق دموکراسی و قانون اساسی برقرار ائتمک ایدی. بونلا برابر بو اینقیلابین خصوصیتی اونون انترناسیونالیزم روحونا مالیک اولان میلی سیماسیندا ایدی. بونا گوره دیل و میلیت مسالهسی اونون اساس

سنگری و دایاگی ایدی. بو نهضتی بوتون دونیادا تانیدیران دا بو خصوصیتلر ایدی. محض همین دلیل و میلیت واسطه سیله ایدی کی، بوتون عالم بیلدی کی، ایرانین اوچده بیر حیصه سیندن چوخونو تشکیل ائده ن ائله بیر میلیت و اریمیش کی، ایلر بویو میلی حقوقلاردان محروم اولموش و ایندی اؤز دیلینده یازیب اوخویور، اؤز ایشلرینی اؤزو ایداره ائدیر و بوتون ایرانی آزاد ائتمک ایسته بیر.

21 آذر نهضتی و دنیا خلقاری

ایکینجی دنیا محاریبه سیندن سونرا 21 آذر نهضتی دونیادا غلبه چالان بیرینجی میلی آزادلیق حرکتی ایدی. بونا گؤرده ده بوتون دنیا خلقاری نین دیقینی جلب ائتمیشدی. اگر 1324-1325 جی ایلر آذربایجان روزنامه سینین صفحه لرینه باخیلسا، فرانسه و سایر اروپا اولکلرینین ایجتیماعی، سیاسی تشکیلاتلاری و سیاسی شخصیتلرین 21 آذر نهضتینین غلبه سی موناسبتیله گؤندر دیکلری تبریک تلگرافلاری دیقیتی جلب ائده جکدیر. 21 آذر نهضتی زمانی بوتون شرق و آفریقا خلقاری او جومله دن یاخین و اورتا شرق منطقه سی خلقاری ایستیبدا و ایمپریالیزمین پنجه سی آلتیندا ان آغیر و فلاکتلی گونلر کئچیدیردیلر. بو خلقارین آزادیخواهلاری او جمله دن عراق، الجزایر، تونس، بلوچستان و سایر اولکه و خلقارین موترقی شخصلری کتبی و یا شفاهی شکیلده 21 آذر نهضتینی صمیم قلبدن تحسین ائتمیش و اوندان بؤیوک اومود گؤزله دیکلرینی بیلدیرمیشلر. 21 آذر نهضتی بو خلقارین مباریزه روحونون گوجلنمه سینه جیدی تاثیر ائتمیشدیر.

میلی حؤکومت نه ایشلر گؤروردو؟

بؤیوک ایجتیماعی ایشلر گؤرمک اوچون بیر ایل چوخ آز بیر مودت دیر. بونلا برابر میلی حؤکومت بیر ایل عرضینده، تهران حؤکومتینین ایلر اوزونو آذربایجاندا گؤرمه دیگی ایشلری گؤردو. بونو دا علاوه ائتمک لازیمدیر کی، ایصلاحات اوچون پول لازیمدیر. لاکین میلی حؤکومت ایش باشینا گلنده بوش ایله ایش باشلادی. چونکو دوشمنی آییق سالماقدان اؤتور فیرقه آذربایجان بانک لارینی 21 آذره بیر هفته قالانا قدر اوز الینه آلمامیشدی. تهران حؤکومتی بو فورصدن ایستیفاده ائدیب تبریز بانک لاریندا اولان نقد پول لاری چکیب آپارمیشدی. بنله کی فیرقه بانک لاری تحویل آندا دؤولت بانکیندا ایکی میلیون و ایکی یوزمین تومن آیری بانک لاردا ایسه یاریم میلیون تومن پول واریدی. بونون مقابلینده بانک لار 10 میلیون تومن خلقه بورجلو ایدیلر. بوندان علاوه میلی حؤکومت آذر آیی بابتیندن کارمندلره اون میلیون تومن ده آرتیق حقوق وئرمه لی ایدی. دئمک میلی حؤکومت ایش اوستونه گلنده بوش ایله ایشه باشلامیشدی. بونون مقابلینده آذربایجان بوتون کندلری، شهرلری آبادلیق، ایقتیصاد، معارف، ایش و سایر جهتلردن اولدوقجا (خراب) ایدی.

بونون نتیجه سینده تبریزین کلی اهالی سیندن آنجا 200- مین نفری قالیردی و آذربایجانین یوزمینلرجه اهالیسی عابله لرینی دولاندیرماق اوچون آذربایجانلی ترک ائدیب ایرانین باشقا یئرلرینه سپه لئتمیشدیلر. بونا گؤره ده 21 آذر نهضتی نین موهم ایشلریندن بیرید آذربایجانین بریاد حالدا سالینماسی و محو اولماغا دوغرو گئتمه سیدی. بو بریادلیق مشروطه اینقلابی و خیابانی قبیامی زمانی خلقیمیزین گؤستر دیگی قهرمانلیق لارین و ایرانین استقلالینی قوروماقلارین، تهران حؤکومتی و رضاشاه طرفیندن آذربایجانا وئرین جزا و مکافات موزدی ایدی.

دئمک آذربایجان اوتوز ایل تهران طرفیندن عمدن بریاد حالا سالینماسیندان سونرا الی بوش ایش اوسته گلیمیش میلی حؤکومه تاپشیریلدی. لاکین خلقه و اونون هیمتینه دایانان خلق طرفیندن و اونون ایستگی ایله ایش باشینا گان میلی حؤکومت، دؤرد بنش آیی مودتینده عادیلانه مالیاتلار، خلقین کؤنوللو کؤمگی ایله کارخانالار و سایر گلیر منبعلرینی ایشه سالدی.

آذربایجان ورشکست حالیندا اولان میلی وضعیتینی دوزه لدر

مرحوم پیشه وری باش وزیر اولدوغو زمان 1325- نجی ایل فروردین آیینین 16 سیندا میلی مجلسین ایکنجی ایجلاسیندا دئییردی :

«بوگون، آیین 16 سیدیر، مالی جهندن داها وحشتیمیز یوخدور. بیز بیلیریک کی، پولوموز وارسا بویوک موفقیت دیرکی، بورجوموزو تنظیم انتمیشیک و کسر بودجه میزده یوخدور.» (پیشه وری سنجیمیش اثرلری 350)

میلی حؤکومتین موختلیف قیسمتلرده آپاردیغی ایصلاحاتین هامیسینی گؤستریمک مومکون دئییلدیر. بورادا اونلارین ان موهم لرینه ایشاره انده جهیک. اکنچیلیک و کند حیاتی بارده دئمک لازیم دیرکی، میلی حؤکومت زمانی بوتون خالیسه تورپاقلار و آذربایجاندا قچمیش خلق دوشمنلرین تورپاقلاری کندلیلر آراسیندا بولونو، اکنچیلیگی گنیش لندیریمک اوچون کندلیلره توخوم وئریلدی و مادی کؤمک اولوندو. صوفیان طرفینده اکنچیلیگین نومونه و تجربوبه یئرلری و علمی تحقیقات ایشلری اوچون بینوره حاضرلانماغا باشلادی. تورپاق صاحب لریله کندلیلر آراسیندا عادیلانه مونسیتلر و قانونلار قویلدو. صنایع ساحه سینده آذربایجانین موختلیف شهرلرینده باغلانمیش کارخانالارا جیدی کؤمک انتمکله میلی حؤکومت اونلاری ایشه سالدی. ایشسیرلرین بویوک حصه سینده ایش تامین ائتدی و آذربایجانین ایقتیصادیاتینی جانلاندیریب مؤحکم اساسلار اوزه رینده قوردو.

میلی حؤکومت آنجاق خوشکبار و سایره (توخونمالی) محصوللارا بو شرطه صادیر اولماغا اجازه وئردی کی، صادیر ائدنلر اولکله نین احتیاجی اولان شئی لری وارید ائتسینلر. 21 آذر نهضتیندن قابق آذربایجاندا مریض خانلارین فقط 20 تختخوابی واریدی. فیرقه زمانیندا آذربایجاندا بیر ایل مودتینده 20 تازا خسته خانا آچیلدی، اونلاردا 800 تختخواب واریدی. دیل و فرهنگ، مدنیت ساحه سینده میلی حؤکومتین گوردویو ایشلر تهران حؤکومتینین 50 ایل عرضینده آذربایجاندا گوردویو ایشلردن قات-قات اوستون ایدی. بو بیر ایل عرضینده تبریز دانیسگاه یارانیب، آنا دیلینده ایشه باشلادی و اونون بناسینین اساسی قویلدو. بو بیر ایله آذربایجان فولکلورو، خواننده لر و موسیقی اوستادلارینین ایله آنا دیلینده نومایشلر وئرمکله یارانمیش تئاتر دستلری اساسیندا رسمی دؤلت تئاتری یارانیب آنا دیلینده موفقیتلی نومایشلر وئرمگه باشلادی. میلی حؤکومت دؤورو بوتون ایبتیدایی و اوورتا مکتبلرده حتی تازا قورولموش تبریز دانیسگاهیندا درس لر آنا دیلینده ایدی.

بو مودتده ایبتیدایی مکتبلرین اکثر کلاس لاری اوچون آنادیلینده درس کیتابلاری حاضرلانیب چاپ ائدیلدی و مجانن اوشاقلارین ایختیاریندا قویلدو. میلی حؤکومت رادیوسو قورولوب ایشه باشلادی. آذربایجان و زنجاندا تورک دیلی رسمی دؤلت دیلی ایدی. بونوندا نتیجه سینده بو بیر ایله آنادیلیمیز کنچمیش بیر عصیردن داها چوخ انکشاف ائدیپ گوزلشدی. یوزلرجه شاعیر، یازیچی، روزنامه یازان مئیدانا گلدی. دیلین ادبیاتیمیزین بو سورعتلی اینکیشافی تهران اوردولارینین تبریزه گلمه سی ایله گننه دایاندیریلدی.

1325 – نجی ایل آذرین 22 سینده تهران دان گلن جلالدار فیرقه زمانی آنادیلینده چاپ ائدیلمیش کیتابلاری تبریزین کوچملرینده اولداییب یاندیردیلار. آذربایجان خلقی، اونون دیلی ادبیاتی و میلینه اولونان تحقیر و توهینی، بو وحشی حرکتی، هئج بیر زمان یاددان چیخارمایا قادیر.

میلی حؤکومت زمانی تبریز- زنجان اردبیل، ارومیه، ماراغا و سایر آذربایجان شهرلرینین کوچه لری آسفالت اولدو. چوخلو کتابخانالار و ایجتیماعی مدنی یئرلر آچیلدی. بو شهرلرده ایجتیماعی بینالارین تیکلمه سینده باشلاندی. تبریز لوله کشی سینین اساسی قویلدو و تبریز سو جهندن اساسی شکیلده تامین ائتمک اوچون "سیوان" چایی نین تبریزه گتیریلمه سینین نقشه سی چکیلیب قورتارمیشدی.

میلی حکومت و آذربایجان دموکرات فیرقه سی گنج نسلین تربیه سینه خصوصی فیکیر وئریردی. مرحوم پیشه وری 1325- نجی ایل تیر آیینین 15 نده تشکیل اولموش دموکرات جوانلارینین بیرینجی کنگره سینه گؤندر دیگی پیامیندا یازیردی :

«جوانلاریمیز گله جگیمیزدی، اونلارا همیشه بیز اومید گؤزو ایله باخیریق. اگر اولارین تربیه سی دوزگون یولیه گئدیرسه بیز هامیمیز خوشبخت اولاریق.» (پیشه وری 21 آذر کیتابی)

جوانلار تشکیلاتینین رهبرلیگی آلتیندا آذربایجانین هر یئرینده اوشاقلار تشکیلاتی یارانمیش و اونون مینلرجه اوشاگی متحدالشکل حالا سالمیشدی. آذربایجان دموکرات فیرقه سینین رهبرلیگی آلتیندا یارانان 21 آذر نهضتی و قورولان میلی حکومتین هدفلی بیر ایل عرضینده آذربایجان و زجاندا گوردویو ایشلری بیر مقاله ده احاطه ائتمک مومکون دئییلدیر. بو حرکت ایران آزادلیق مبارزه سی، هابنله آذربایجان خلقی تاریخینده انله بویوک حادثه دیرکی، اونون باره سینده چوخلو یازیلیمیش و گننه ده یازیلماقلدیر. 21 آذر نهضتی انله جهده کوردوستان نهضتی و اونلارین رهبرلیگی حرکتین سون گونونه قدر یعنی 1325- نجی ایل آذرین ایگیرمیسینه قدر اوز اینقیلابی خطرینده نرجهده اولسا دگیشیکلیک عمله گتیرمه میش. بیر آندیمدا اولسا گئری چکیمه میشدیر. عکسینه زجان، تهران جلدلاری طرفیندن قان دریاسینا چئوریلندن سونرا آذربایجانین هر یئرینده تازا روحیه ایله 1324- نجو ایل آذریندن داها شیدتلی حاضرلیق گئدیردی. خلق یئنی اومیدلرله میئل سیز شکیده سیلاحا ساریلیردی.

او گونلر آذربایجاندا اولمامیش آدم ستارخان اولادینین بودرجه ده یوکسک اینقیلابی احوال روحیه سینی تصور ائده بیلمز. بو گونلر 21 آذر نهضتی ایل دؤنومونه حاضرلیقا برابر مرکزی کومیته و مرحوم پیشه ورینین امرایله اساس بابک ادلی یئنی فدایی دسته سی یارانیردی. بو فدایی دسته سینین یارانماسیندا شخص ایشتیراک ائدیردیم. فداییلر سیراسینا گیرمک ایسته یئلرین سای او قدر ایدیکی، اونلارین هامیسینی تعلیمات مئیدانلاریندا مشق ائله مک اوچون مونظم ائتمک ممکن اولموردو.

بو گونلر تبریزین بوتون محللرین گنیش یئرلری حربی تعلیمات مئیدانینا چئوریلیمیشدی. توفنگ گؤتوروب تعلیمات مئیدانلاریندا مشق ائله یین قادین و قیزلارین سای کیشیلردن آز دئییلدی. مرحوم پیشه ورینی سونونجو دفعه آذرین ایگیرمیسینده سحر مرکزی کومیته نین بیناسیندا گؤردوم. اولدوقجا توتغون و عصبی ایدی، بنله بیر حالتی مرحوم پیشه وری ده 1324- نجو ایل 21 آذر گونو سحر سرتیب درخشانی ایله موذاکیره دن قاییداندا پاساژدا گؤرموشدوم. لاکین اوندا گؤزلرینین ایچی گولوردو. اوزوندن موقیبت یاغیردی. دایانیب گوله - گوله : او غلوم ایشلر نجه گئدیر؟ زنگینه تسلیم اولماق ایسته میر. اورمویا آدم گؤنرمک لازیمدیر، ایشلر دوزملر دیبه تله سیک گئندی. لاکین سونونجو دفعه من اونو گوره نده باشینی آشاغا سالیب هنج نه دئمهدن اوز اوتاغینا گیردی و سونرا بیر داها اونو گورمبیلیمدیم.

همین گون آخشام چاغلاری جوانلارین مرکزی کومیته سیندن تلفون ائتدیلرکی، فیرقه بناسی موقابلینده میتینگ وار. یولداش پیشه وری نیتق ائده جکدیر دئییه اورایا گئتدیک. لاکین پیشه وریدن خبر یوخ ایدی. محمد بی ریا بینانین بالکونودان موقاویمت گؤسترمک باره سینده اؤزوده مرکزی کومیته آدیندان دانیشیردی. میتینگدن سونرا مرکزی کومیته یه گئتدیم. اوردا بی ریادان باشقا مرکزی کومیته نین عضولریندن هنج کیم یوخ ایدی. بی ریانین اعلان ائتدیگی تصمیم هانسی مرکزی کومیته طرفیندن و نه زامان توتولدوغو هنج کیمه معلوم دئییلدی. اتحاد شورویه گئندن سونرا مرحوم پیشه وری وفاتینا قدر ایرانا قایتماق اوچون دوشونور و چالیشیرمیش لاکین ...

مرحوم پیشه ورینین ایرانی ترک ائتمه سینده چوخلو سیررلر واردیرکی، هله لیکله آچیلمامیشدیر. بیر اونون شورویده ایرانا قاییتماغا چالیشماسی و بو چالیشمالار زامانی گؤزله نیلمهدن وفاتی بو سیررلرین چوخ مورکب اولماسیندان حکایت ائدیر.